

WITOLD DYNOWSKI

250-LECIE MUZEUM ANTROPOLOGII I ETNOGRAFII
IM. PIOTRA WIELKIEGO W LENINGRADZIE

W dzisiejszej strukturze życia naukowego wielkie międzynarodowe kongresy stanowią najszerszą płaszczyznę kontaktów dla przedstawicieli jednoznacznych dyscyplin, czy też nawet dla określonych gałęzi wiedzy. Na tego rodzaju forum nauka wypowiada się przede wszystkim za pośrednictwem przedstawicielstw narodowych i odpowiednich instytucji działających w poszczególnych państwach i krajach. Znaczenie takich kongresów dla rozwoju poszczególnych dziedzin naukowych czy też dla postępu prac badawczych nad tym czy innym zagadnieniem może być jednak bardzo różne i w praktyce w poszczególnych środowiskach znaczenie to może się ujawnić również w sposób niejednakowy. Toteż można podjąć dyskusję, czy masowe liczące tysiące uczestników kongresy międzynarodowe z ogromną i bardzo różnorodną tematyką referatów w pełni spełniają swój cel i czy np. sympozja poświęcone zespołowi zagadnień wybranych nie byłyby bardziej właściwą postacią kontaktów naukowych. Zastanawianie się nad doбором płaszczyzn dla międzynarodowych obrad w niczym jednak nie może umniejszyć odczuwania korzyści płynących z dotychczasowych, najszerszych form współpracy naukowej. Pomijając sprawę rozbudowywania światowej więzi intelektualnej i przyciągania do współpracy przedstawicieli zarówno dawnych jak i nowo powstających państw oraz korzyści wpływające ze spotkań osobistych specjalistów od różnych zagadnień szczegółowych czy też wybitnych autorytetów z młodszym pokoleniem naukowców — wielkie kongresy międzynarodowe w swej dzisiejszej postaci stanowią przede wszystkim potężny czynnik mobilizujący środowiska narodowe do wystąpień na zewnątrz.

W tej samej strukturze życia naukowego czynnikiem mobilizującym w węższym wprawdzie zakresie są jubileusze instytucji i placówek naukowych o zasięgu regionalnym czy też ogólnonarodowym. Sprzyjają one przede wszystkim podsumowaniom i przeglądom dotychczasowego dorobku instytucji naukowych, ocenie społecznej ich roli w formowaniu

się kultury narodowej i z tych pozycji pozwalają także konfrontować dorobek narodowy z ogólnościowym.

Rok 1964 przyniósł etnografii radzieckiej dwa wydarzenia na największą skalę. Z jednej strony etnografowie radzieccy występowali jako organizatorzy i gospodarze VII Międzynarodowego Kongresu Nauk Antropologicznych i Etnologicznych¹, z drugiej zaś — niemal jednocześnie — obchodzono 250-lecie Muzeum Antropologii i Etnografii im. Piotra Wielkiego w Leningradzie, pierwszego państwowego muzeum w Rosji i jednego z najstarszych i największych muzeów tego typu na świecie². Pierwsze zbiory antropologiczne i etnograficzne istniały już

¹ O najwyższym zainteresowaniu tym Kongresem w ZSRR świadczy udział władz państwowych (wicepremier N. Rudniew) oraz najwyższych władz Akademii Nauk. Obradom Kongresu wiele miejsca poświęciła również prasa stołeczna i prowincjonalna. M. in. zob. art. w dzienniku „Prawda” z 5, 7 i 9 sierpnia 1964 r. Również w niniejszym tomie zob. artykuł A. Kutrzeba-Pojnarowej, *VII Międzynarodowy Kongres Nauk Antropologicznych i Etnologicznych w Moskwie*.

² Jubileusz Muzeum Antropologii i Etnografii m. in. został uczczony piękną publikacją, poświęconą historii tej placówki. W porównaniu do prób wcześniejszych jest to niewątpliwie opracowanie najbardziej pełne. W zbiorowo wydanym tomie w serii *Sbornik Muzeja Antropologii i Etnografii*, t. 22, pt. *250 let Muzeja Antropologii i Etnografii imieni Pietra Wielikogo*, uwagę przykuwa przede wszystkim obszerna, licząca 150 stron, rozprawa T. W. Staniukowicz. Studia swoje o historii Muzeum autorka oparła na bardzo bogatym zestawie źródeł mało znanych, a nawet w wielu wypadkach udostępnionych po raz pierwszy. Odnoszą się one do dziejów rozwoju kultury umysłowej Rosji ze szczególnym uwzględnieniem powiązań z zainteresowaniami etnograficznymi na przestrzeni XVIII i XIX w. Stąd też rozprawa T. W. Staniukowicz posiada szerokie znaczenie naukowe i obok kapitalnej pracy A. N. Pypina *Istoria russkoj etnografii* oraz innych rozpraw poświęconych kwestiom wybranym stanowi poważny wkład do syntezy historycznej dróg rozwojowych nauk o człowieku i jego kulturze w Rosji i ZSRR. Przy sposobności trzeba zaznaczyć, że na ogół każdy większy zbiór zabytków etnograficznych oraz placówki, które się nimi zajmują, posiadają odpowiednio opracowaną literaturę. Wartościowym np. wstępem do historii zbiorów etnograficznych w Niemczech jest wydana w 1837 r. praca G. Klemma *Zur Geschichte der Sammlungen für Wissenschaft und Kunst in Deutschland*. Z szerszym spojrzeniem na zbiory etnograficzne zapoznajemy się m. in. w pracy K. R. Bahnsa *Über ethnographische Museen*, Wiedeń 1888, oraz w obszernym artykule C. H., *Les origines du musée d'ethnographie*, „Revue d'ethnographie”, t. 8: 1899, s. 305—608. O historii zbiorów etnograficznych w Muzeum Berlińskim pisał w 1880 r. P. Voss (*Zur Geschichte der Königlichen Museen in Berlin*). O rozbudowie tych zbiorów w odpowiednim kierunku i na nowych zasadach organizacyjnych wprowadzonych za czasów Bastiana pisał K. Preuss, *Adolf Bastian und heutige Völkerkunde*, „Baessler Archiv”, t. 10: 1926.

Z późniejszych prac trzeba wymienić m. in. sumiennie opracowaną historię zbiorów etnograficznych w muzeach w Monachium i Lipsku (F. Krause, „Ethnologische Studien”, t. 1: 1929, s. 106, i K. Wirth, *Zur Neugestaltung des Münchener Völkermuseums*, „Zeitschr. für Buddhismus”, t. 6: 1924, s. 78). Za pośredni-

w petersburskiej Kunstkamerze od chwili jej założenia (1714 r.). Jednocześnie z koncentracją życia naukowego w Akademii Nauk instytucja ta przejęła zbiory tworząc na tej bazie osobną placówkę naukową z własnym, specjalnie zbudowanym gmachem i zarządem, włączoną w strukturę organizacyjną Akademii jako Muzeum Antropologii i Etnografii. W tej postaci i pod tą nazwą placówka ta pozostaje po dzień dzisiejszy. Autorytet naukowy Akademii Nauk, jej rola i funkcja najwyższego czynnika ustalającego i kontrolującego kierunki rozwoju nauki i życia intelektualnego w państwie stwarzają dla działalności placówki muzealnej szczególnie mocne oparcie. Niezależnie bowiem od przestawień w kierunkach życia intelektualnego, zmian w sposobach rozumienia problematyki etnograficznej i jej celów naukowych, czy też w wyniku przesunięć ważności zagadnień i tematów w obrębie zainteresowań etnograficznych Muzeum Antropologii i Etnografii zawsze należało do rzędu instytucji, które reprezentowały naukę w państwie w sposób najbardziej pełny. Na przestrzeni przeszło dwóch stuleci oprawa akademicka sprzyjała znakomicie utrzymaniu się racji naukowej istnienia zbiorów etnograficznych jako dokumentu historycznego dla ilustracji ukształtowanych odrębności w kulturach różnych społeczeństw ludzkich i do budowania na tym materiale przesłanek do pytań badawczych stawianych przez zmieniające się kierunki myśli etnograficznej. Dla pełniejszego zrozumienia roli, którą odegrało muzealnictwo w tradycjach nauki rosyjskiej, wypadnie podkreślić, że od chwili powołania do życia Akademii różne kolekcje w Muzeum Antropologii i Etnografii były szeroko wykorzystywane jako źródła w pracach naukowo-badawczych i w publikacjach naukowych. W 2 połowie XVIII i początkach XIX w. etnograficzne zbiory muzealne jako pełnowartościową bazę źródłową w całej rozciągłości wykorzystywali do prac naukowych zarówno M. W. Łomonosow, S. P. Kraszeninnikow, P. S. Pallas,

ctwem osobnych publikacji udostępnione zostało poznanie historii zbiorów etnograficznych w British Museum, z ogólnej kolekcji wydzielono je dopiero w szóstym 10-leciu XIX w. Wielu autorów opracowywało historię zbiorów etnograficznych w Muzeum Trocadero w Paryżu, które zostało w 1930 r. przekształcone w Muzeum Człowieka (Musée de l'Homme). M. in. P. Riket, *La réorganisation du musée d'ethnographie du Trocadéro*, „Bulletin du Musée”, 2 ser., t. 2: 1930, nr 5, s. 57, i H. Valois, *Le Musée de l'Homme*, „Médecine de France”, 1956, s. 71. Sporo artykułów i osobnych publikacji o historii zbiorów etnograficznych i działalności takich placówek, jak Nordiska Museet w Sztokholmie (zał. w 1872 r.), Kultur-historiska Museet w Lund (zał. w 1882 r.), Museum of Natural History w USA (zał. w 1869 r.), Museum für Völkerkunde w Hamburgu (zał. w 1877 r.), Museum für Völkerkunde w Wiedniu (gruntownie zreorganizowane w 1927 r.) i o wielu innych muzeach większych i mniejszych wyszło w okolicznościowych wydawnictwach pamiątkowych bądź w postaci rozpraw w wydawnictwach muzealnych, przewodnikach lub w czasopismach etnograficznych.

I. G. Gmielin, G. F. Miller, I. I. Leepiochin, S. K. Kotielnikow, N. J. Czerieckowski, P. A. Zagorski jak i inni³. Pod tym względem w zasadzie niewiele zmieniło się w latach późniejszych. Uwagą tą sięgamy do złożonej struktury stosunków społeczno-gospodarczych i kulturalnych uformowanych w Rosji w połowie XIX stulecia. Rozwójowi bowiem stosunków kapitalistycznych w dotychczasowej feudalno-pańszczyźnianej strukturze państwa towarzyszył szybki proces rozbudowy życia naukowego i kulturalnego we wszystkich kierunkach. Niemal w każdej gałęzi wiedzy szybko skryształizowały się dziedziny praktyki i teorii torując drogę dalszej dyferencjacji. W tym samym czasie powstały też tendencje ostrzejszego dzielenia problematyki nauk historyczno-społecznych, rodzi się też potrzeba rozczłonkowania wiedzy o człowieku i jego kulturze. Jasne jest, że narastająca specjalizacja w tej czy innej dziedzinie wiedzy o człowieku i jego kulturze z natury rzeczy musiała się odbić na systematyce źródeł i sposobie posługiwania się nimi zarówno przy analizie zjawisk jednostkowych, jak i przy próbach budowania syntezy. W muzealnictwie musiało więc dojść do rozdziału kolekcji i wydzielenia m. in. także zbiorów etnograficznych. Co więcej

³ W okresie 1750—1760 zespół ten stanowił zasadniczy trzon działalności naukowej Akademii Nauk w Petersburgu. Powiązania wysokich przedstawicieli nauki rosyjskiej z zainteresowaniami etnograficznymi wyraziły się nie tylko najbardziej aktywnym współdziałaniem w powiększaniu zbiorów etnograficznych (m. in. z tego okresu pochodzą wspaniałe kolekcje Pallara i Kraszeninnikowa), lecz, co może było ważniejsze dla dalszych kierunków rozwojowych zainteresowań etnograficznych, większość z nich osobiście pracowała przy systematyce materiałów, ich inwentaryzacji i ekspozycji. Interesujące jest, wg jakich zasad przeprowadzano tę systematykę, czy wobec silnych powiązań z nauką zachodnioeuropejską, zwłaszcza z kierunkami myśli fizjologiczno-społecznej we Francji, wzorowała się ona na ujęciach i interpretacji rozwoju dziejowego przez Rousseau, Diderota, Condorceta, czy też w grę wchodziły zasady inne i jakie. Można również postawić pytanie, czy stan rzeczy w zbiorach etnograficznych Kunstkamery był krańcowo odmienny od obrazu i oceny J. d'Alemberta stosunków panujących w ekspozycji zbiorów przyrodniczych w większości ówczesnych muzeów europejskich (J. d'Alembert, *Cabinet d'histoire naturelle*, [w:] *Encyclopedie ou dictionnaire raisonne*, Paris 1751, t. 2, s. 490). Materiały etnograficzne, które włączono do zbiorów etnograficznych Kunstkamery, zostały wykorzystane m. in. przez M. W. Łomonosowa w rozprawie *Kratkoje opisanije raznych putieszestwij po siewiernym moriam*, w całej rozciągłości posługiwał się nimi S. P. Kraszeninnikow w kapitalnej pracy *Opisanije ziemi Kamczatki*, poświęconej dziejom osadnictwa Północno-Wschodniej Azji, oraz I. G. Gmielin w pracy *Reise durch Sibirien vom Jahre 1733 bis 1744*. Na nich oparł się P. S. Pallas zbierając materiały do dziejów państwa (*Putieszestwije po razlicznym oblastiam Rosijskiego Gosudarstwa oraz Spisok Soczinienij P. S. Pallasa*, Z.M.N.P. 1895 r.), im też baczna uwagę poświęcił G. F. Miller w pracy *An die Versammlung der Kaiserlichen Academie der Wissenschaften*.

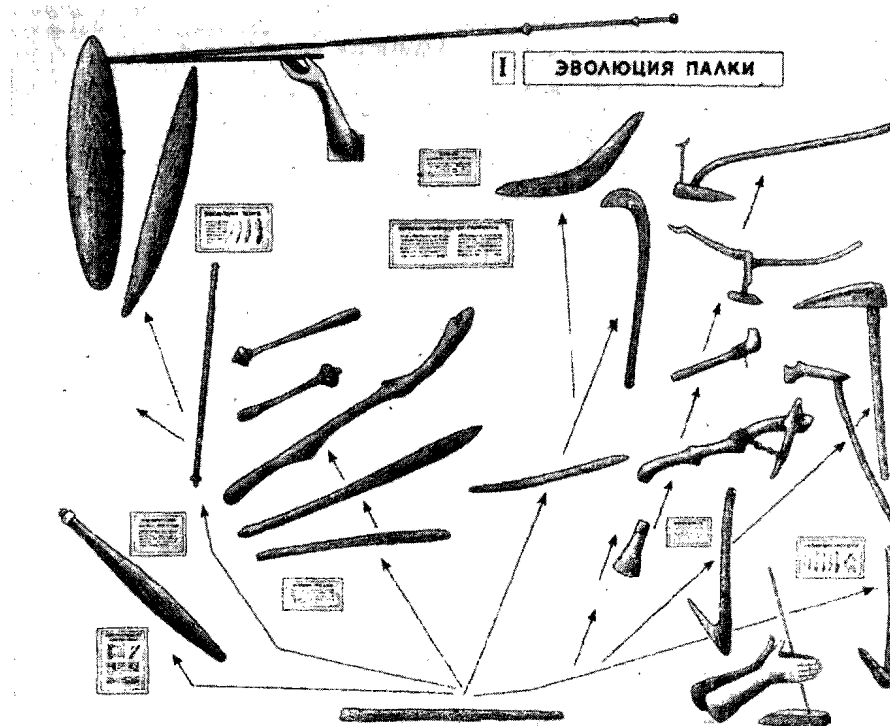
Ryc. 1. Fragment wystawy zbiorów południowoamerykańskich eksponowanych w 1903 r. w Muzeum Antropologii i Etnografii

w obrębie tylko samych zbiorów etnograficznych tendencje do uzyskiwania określonych pól badawczych i specjalizowania się w wązszych zakresach wiedzy o kulturze ludzkiej stały się podstawą do tworzenia zamkniętych kolekcji, najczęściej poświęconych kulturze czy kulturom występującym na konkretnym obszarze. Na tej zasadzie w 1818 r. wydzielono z dawnych zbiorów Kunstkamery pewien kompleks eksponatów, które dały początek nowej komórce Akademii, Gabinietowi Wschodniemu, w następstwie przeorganizowanej w Azjatyckie Muzeum Akademii. Podobną koncepcję zrealizowano w odniesieniu do zbiorów egipskich, tworząc w 1825 r. Muzeum Egipskie.

Próby podjęte w muzealnictwie rosyjskim w 1 połowie XIX w. w kierunku większej specjalizacji kolekcji i wprowadzenia nowego podziału rzeczowego w materiałach muzealnych bynajmniej nie wpływały ani też zmierzały do podkreślenia ściślejszego rozdziału etnografii od pokrewnych dyscyplin naukowych. Wręcz odwrotnie, w tym właśnie okresie w naukach o człowieku i jego kulturze wykształciły się nowe spojrzenia badawcze, które w sposób szczególnie mocny złączyły etnografię, archeologię, filologię i antropologię. Ten stan rzeczy wynikał nie tylko z wyraźniej określonych celów badawczych, lecz także i z konieczności wzajemnego wspomogania się gruntowną wiedzą w dziedzinach, które stały się odrębnymi specjalnościami. Przy zwiększonych bowiem wymogach warsztatowych pracy naukowej nie wystarczały już wiadomości ogólnikowe i oparte na źródłach niezwyfikowanych. Dla stawiania nowych pytań badawczych trzeba było z reguły uwzględniać wyniki drobiazgowych dociekań w kwestiach szczegółowych, co oczywiście wymagało zapewnienia sobie współpracy szerszego zespołu odpowiednich specjalistów.

Teoretyczne i praktyczne potrzeby stworzenia nowego zgrupowania dyscyplin interesujących się człowiekiem i jego kulturą znalazły w rosyjskim środowisku intelektualnym bardzo silne poparcie. W kręgach Akademii Nauk szczególnie gorącymi rzecznikami nowych rozwiązań muzealnych byli K. M. Ber i L. I. Szrenk — wybitni uczeni, członkowie Akademii i utalentowani działacze naukowo-organizacyjni. Ku koncepcjom najściślejszych powiązań etnografii z archeologią i antropologią wyraźnie skłaniał się również N. N. Mikłucho-Makłaj. Od strony zaś ówczesnej myśli społecznej za wspólną drogą rozwojową antropologii i etnografii dla wykazania jedności rodu ludzkiego i równości rasowej obok innych szczególnie mocno wypowiadał się także N. G. Czernyszewskij⁴.

⁴ M. G. Lewin, *Etnografija i Antropologija w rabotach N. G. Czernyszewskiego. Oczerki istorii russkoj etnografii*, Moskwa 1956, s. 236—264.

Ryc. 2. Tablica z wystawy „Pierwotne narzędzia i broń” eksponowanej w 1927 r. w Muzeum Antropologii i Etnografii

Nowy profil Muzeum zarówno pod względem skryształizowanej problematyki naukowej, zasadniczego układu zbiorów w wystawie stałej, jak i form organizacyjnych ustalił się jednak dopiero w ostatnim dwudziestoleciu XIX w. Ustawą państwową z dnia 10 X 1879 r. dokonano ostatecznego obrachunku z wszystkimi dotychczasowymi projektami i stanem rzeczy, który niepokojąco narastał od końca XVIII w. W brzmieniu ustawy muzeum otrzymało pełną nazwę Muzeum Antropologii i Etnografii ze Szczególnym Uwzględnieniem Obszarów Rosji. Cele i zadania zreorganizowanej placówki ujęto w kilku punktach, które ustalały miejsce i rolę Muzeum w nauce i życiu kulturalnym Rosji. W świetle tego rozporządzenia Muzeum ma działać jako centralna naukowo-badawcza instytucja w Imperium, powołana do studiów różnych ugrupowań plemiennych i ich kulturowego rozwoju ze szczególnym uwzględnieniem ludów Rosji. Zadania, którymi ustawa ta obarczyła etnografów i antropologów, nie były nowe. Położenie bowiem akcentu na konieczność gromadzenia zbiorów, wypełnianie luk w ko-

lekcjach dawnych i inicjowanie nowych zestawów materiałów kontynuowało w zasadzie chlubne tradycje dawniejsze. W pewnym sensie nowym elementem w programie zainteresowań zmodernizowanej placówki muzealnej była specjalnie podkreślona sugestia: „zająć się poszukiwaniem materiałów odnoszących się do przedhistorycznej przeszłości Rosji”. Układa się ona całkowicie po linii nowego rozumienia zadań nauk o człowieku i o drogach rozwoju jego kultury od czasów najdawniejszych. Troska o oddziaływanie na widzów poprzez określony dobór kolekcji i o kierunki rozbudowy warsztatów pracy naukowej również znalazła swój wyraz w przepisach ustawy. Jeden z nich bowiem podkreśla, że trzeba „zatroszczyć się o odpowiednią ekspozycję materiałów w trzech oddziałach: antropologicznym, etnograficznym i przedhistorycznej archeologii”. Dalej przepis ten wyjaśnia, że „Muzeum etnograficzne powinno być w miarę możliwości otwarte dla zwiedzających, jak również istniejące zbiory udostępnione dla prowadzenia prac badawczych w zakresie etnografii, antropologii i archeologii”⁵.

Mocno zaznaczona w nowym programie naukowym Muzeum potrzeba łączenia studiów etnograficznych ze studiami na materiałach archeologicznych i antropologicznych każe chociażby orientacyjnie scharakteryzować drogi rozwoju tych dyscyplin w kręgu nauki rosyjskiej. Wyraźniej utrwalony wzrost zainteresowań tematyką i problematyką archeologii klasycznej przypada na koniec XVIII i początek XIX stulecia⁶. W tym czasie na gruncie Akademii Nauk zainteresowania te splatają się z zainteresowaniami materiałem etnograficznym i antropologicznym. Toteż dlatego na przestrzeni pewnego okresu działalności Akademii Nauk archeologia klasyczna najczęściej dzieliła losy etnografii i antropologii. Natomiast bardziej wyprofilowana w swej problematyce prahistoria zostaje wprowadzona do Akademii Nauk dopiero w połowie XIX w. Wiąże się to przede wszystkim z działalnością w Akademii K. M. Bera. Jego wypowiedzi⁷ w sprawie celów i zadań etnografii, a mianowicie, że ta gałąź wiedzy jako nauka historyczna powinna uzupełniać historię, zwłaszcza w wypadkach, kiedy brak jest bezpośrednich świadectw historycznych, w praktyce zostały przeniesione na zadania i cele naukowe antropologii i archeologii. Oczywiście w zestawie

⁵ Cyt. za T. W. Staniukowicz, *250 let Muzeja Antropologii i Etnografii im. Pietra Wielikogo*, Moskwa—Leningrad 1964, s. 66.

⁶ A. A. Formozow, *Oczerki po istorii russkoj archieologii*, Moskwa 1961, s. 43. A. W. Arcichowski, *Archieologija*, [w:] *Bolszaja sowietskaja enciklopedija*, t. 3, Moskwa 1950, s. 167—172; A. M. Razgon, *Archieologičeskie Muzeji w Rossii (1861—1917). Oczerki istorii muzejnogo diela w Rossii*, Moskwa 1961.

⁷ K. M. Ber, *Ob etnograficzeskich issledowanijach woobscze i w Rossii w osobennosti*, „Zapiski Russkogo Gieograficzeskogo Obszczestwa”, t. 1: 1946.

materiałów trzech nauk chodziło o inny wymiar pojęć i o szerszy sens naukowy. Na połączonych materiałach trzech dyscyplin miał się mocno wspierać obraz różnych faz rozwoju człowieka i jego kultury. Jeżeli nie w ten sam, to w sposób bardzo zbliżony widziano sens łączenia trzech dyscyplin w koncepcji naukowej Muzeum Antropologii i Etnografii również i po 1879 r. Toteż niezależnie od tego, w jakich kierunkach rozbudowywały się stosunki naukowe w każdej z tych dziedzin, w oparciu o jakie placówki i instytucje gromadzono nowe materiały i w jakiej strukturze organizacyjnej stawiano i rozwiązywano zagadnienia szczegółowe, zbiory Muzeum Antropologii i Etnografii AN służyły niezmiennie myśli naukowej ogarniającej całość dziejów człowieka. Z tych pozycji stosunkowo najwierniej dadzą się dostrzec drogi przenikania do nauki rosyjskiej ogólnych teorii o rozwoju człowieka i jego kultury, z tych też pozycji bodajże najbardziej prawidłowo można będzie przeprowadzić obrachunek rzutujący na stan rzeczy i pozycję etnografii, antropologii i archeologii w życiu naukowym kraju i na ich łączny dorobek dający się zestawzić i porównać z dorobkiem nauki światowej. Na przestrzeni 250 lat istnienia Muzeum Antropologii i Etnografii niejednokrotnie próbowano porównywać osiągnięcia tej placówki z odpowiednią działalnością i wynikami zarejestrowanymi w innych krajach. Sądy i oceny wartościujące wypowiadano już współcześnie zarówno w odniesieniu do pierwszych zbiorów petersburskiej Kunstkamery, jak i całych kolekcji wpływających później w różnych okresach działalności Muzeum⁸. Zastanawiano się nad ich doborem, sposobem włączania do zbiorów zasadniczych, ewidencją, nad koncepcją ekspozycji, społeczną stroną oddziaływania itp. Z punktu widzenia jasności celów naukowych i od tej strony występującą więzią z nauką światową szczególną wartość historyczną posiadają materiały do prac komisji powołanej w 1860 r. przez AN dla reorganizacji działalności Muzeum. Zgodną i wysoką opinią członków komisji (A. A. Szifner i F. W. Owsiannikow — dyrektorzy Muzeum, oraz A. A. Sztrauch i L. I. Szrenk — członkowie Akademii) ocenione zostały zasoby muzealne i możliwości ich wykorzystania. Sformułowane też zostały cele naukowe placówki, orientujące się na kierunki światowe. W pracach komisji zmierzających do scalenia wysiłków dla stworzenia na gruncie placówki muzealnej AN podstaw rozwojowych dla nauk o człowieku i jego kulturze mocno podkreślał się fakt, że muzea o takim właśnie

⁸ Bardziej obszerną historię Muzeum opracował pierwszy F. K. Russow: *Beiträge zur Geschichte der Ethnographischen Antropologischen Sammlungen der Kaiserlichen Academie der Wissenschaften zu St. Petersburg*, „Sbornik Muzeja Antropologii i Etnografii”, t. 1: 1900.

Ryc. 3. Fragment współczesnej wystawy zbiorów z Ameryki Północnej. Muzeum Antropologii i Etnografii

profilu „w nastojaszczeje wriemia uczrieżdieny ili uczrieżdajutsia powsiudy w Europie”⁹.

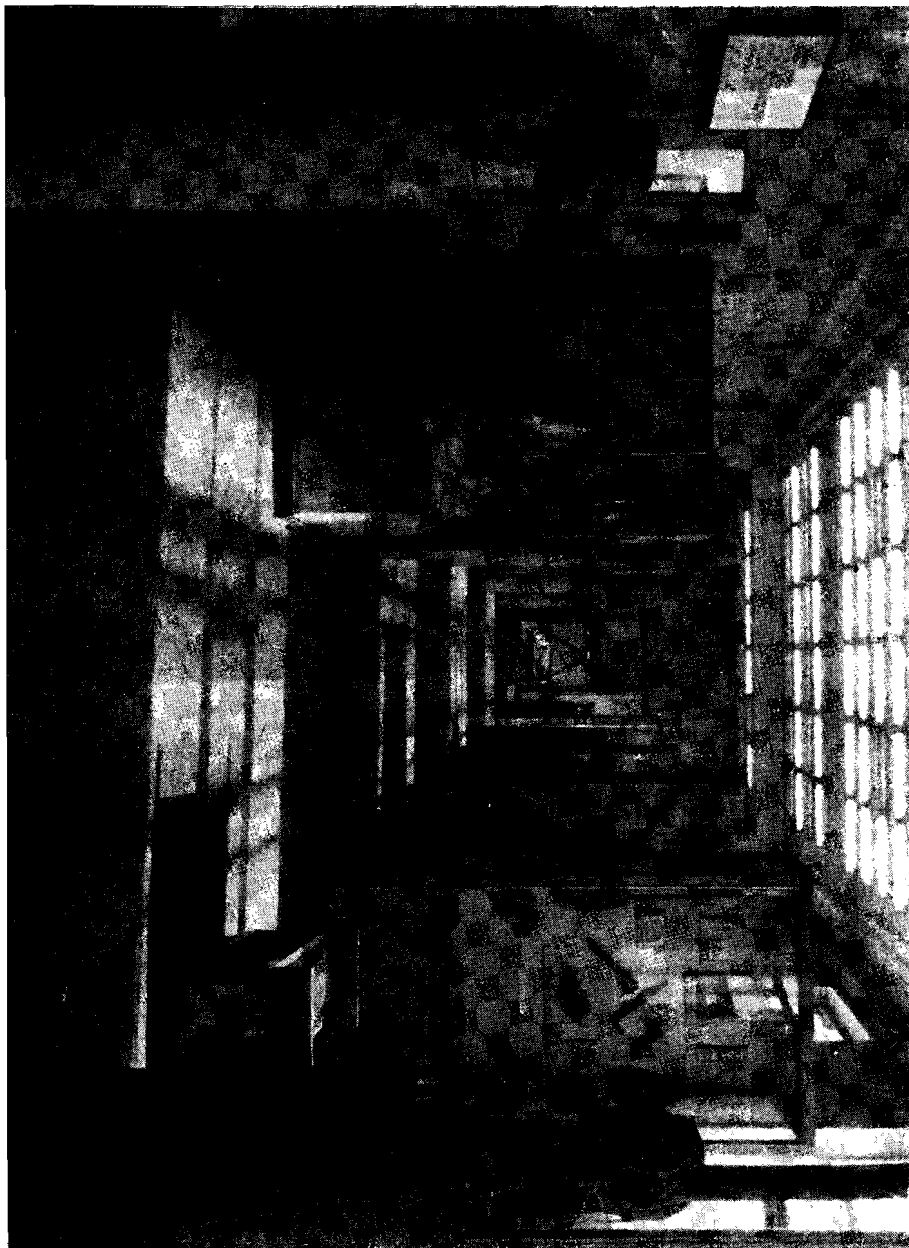
Stopień i kierunki powiązań działalności Muzeum z odpowiednią problematyką nauki światowej można z powodzeniem prześledzić również na kolejnych ekspozycjach muzealnych. W scenariuszu pierwszej wystawy otwartej po reorganizacji w 1891 r. zachowany został konwencjonalny trójdział, będący odpowiednikiem typów materiałów, na których w muzeum prowadzona była praca naukowa. Były to działy: przedhistorycznych narzędzi kamiennych, zbiorów antropologicznych (kranilogicznych) i zbiorów etnograficznych. Z przewodnika opracowanego przez wieloletniego kustosza Muzeum, F. K. Russowa, wyraźnie widać, jaką koncepcję teoretyczną zamierzono w wystawie przedstawić¹⁰. W ekspozycji materiałów duży nacisk został położony przede wszystkim na podkreślenie paraleli rozwojowych w kulturach różnych ludów i na analogie występujące w materiałach archeologicznych i etnograficznych. Pomijając szczegóły realizacji, co do której wobec niedysponowania odpowiednią dokumentacją trudno jest zająć stanowisko, sama koncepcja ekspozycji w niczym nie odbiegała od założeń przyjętych w tym czasie w nauce światowej.

Następną reprezentacyjną wystawę zbiorów muzealnych zorganizowano w 1903 r. w związku z jubileuszem 200-lecia założenia nowej stolicy — Petersburga. Przygotowania do niej przebiegały przy najściślejszej współpracy samego W. W. Radłowa — wybitnego filologa i wytrawnego znawcy kultur ludów Syberii. W tym czasie reprezentował on stanowisko najbardziej gorących zwolenników współpracy etnografii z naukami pokrewnymi¹¹. Jest rzeczą zrozumiałą, że utrzymując żywe kontakty z ośrodkami myśli etnograficznej w Europie i Ameryce uczonym rosyjskim nie były obce zmiany, które się dokonały na przełomie XIX i XX w. w koncepcjach nauk etnologicznych. Wprowadzenie na gruncie nauk o kulturze człowieka w Rosji ścieranie się głównych kierunków występujących na przełomie XIX i XX w. — ustawień ewolucjonistycznych ze spojrzeniem sformułowanym przede wszystkim przez Ratzla i Graebnera — nie przybrało form tak ostrych, jak np. w nauce niemieckiej, niemniej jednak koncepcje Kulturkreislehre przenikały do nauki rosyjskiej zarówno za pośrednictwem problematyki etnograficznej, jak i językoznawczej czy antropologicznej. Między in-

⁹ Cyt. za Staniukowicz, *op. cit.*, s. 64.

¹⁰ *Putiewoditiel po Muzeju Impieratorskoj Akademii Nauk po Antropologii i Etnografii*, Petersburg 1891.

¹¹ L. J. Szternberg, *Muziej Antropologii i Etnografii Impieratorskoj Akademii Nauk w period dwienadcatiletniego uprawlienija W. W. Radłowa*, w księdze pamiątkowej: *Ko dniu 70-letija W. W. Radłowa*, Petersburg 1907.

Rys. 4. Fragment współczesnej wystawy w dziale „Pochodzenie człowieka”.
Muzeum Antropologii i Etnografii

nymi znalazło to wyraz w ekspozycji muzealnej otwartej w 1903 r. Materiały zostały zgrupowane w porządku geograficznym, tj. według kontynentów, krajów, regionów etnograficznych czy zasięgów językowych. Piszac o tej ekspozycji kilka lat później L. J. Szternberg podkreślił, że „...bezsporne są dwie jej specyficzne cechy: konsekwentnie zastosowane kryterium kulturowo-etniczne grupowania przedmiotów oraz rozmieszczenie wytworów wyłącznie według ich funkcji i roli w danej kulturze”¹².

Wystawa ta zaważyła na dalszym kierunku i sposobie prac Muzeum. Kompletowanie zbiorów odbywało się teraz planowo według ściśle określonych obszarów etnograficznych, co odbiło się szczególnie na selektywnym gromadzeniu zbiorów syberyjskich i z Dalekiego Wschodu. Pozwoliło to L. J. Szternbergowi w 1911 r. wyrazić przekonanie, że „żadne z muzeów europejskich nie posiada równie bogatych i systematycznie opracowywanych zbiorów”¹³. Na tym gruncie nawiązuje się też nowy typ kontaktów z nauką europejską i amerykańską. Szereg uczonych z zagranicy przyjeżdża bowiem studiować te kolekcje. Dochodzi też do żywej wymiany eksponatów pomiędzy Muzeum w Leningradzie a muzeami europejskimi.

Wielka Rewolucja Październikowa również i do życia naukowego Rosji wniosła zasadnicze zmiany. W wyniku zmienionych warunków przed Muzeum Antropologii i Etnografii powstały nowe cele wymagające pełnej przebudowy programu i postępowania naukowego i wprowadzenia nowych zasad pracy oświatowej i popularyzatorskiej. Na szybkie skryształizowanie się nowego profilu działalności Muzeum nie mały wpływ wywarło znaczne powiększenie się ilości pracowników o fachowym przygotowaniu uniwersyteckim. Począwszy od 1918 r. liczne kadry etnografów otrzymują specjalistyczne wykształcenie w Instytucie Geograficznym, a później na Wschodnim Wydziale Leningradzkiego Uniwersytetu.

Jubileusz 200-lecia Akademii Nauk, przypadający na 1925 r., zmobilizował muzeum do wystąpienia z pierwszą po rewolucji ekspozycją zbiorów. Zasadnicza koncepcja wystawy w gruncie rzeczy zachowała dawny podział i systematykę wytworów. Wystąpiono z działami: etnograficznym, pod hasłem „najbardziej charakterystyczne kultury współczesnych ludów, znajdujących się na różnych szczeblach rozwoju”, archeologicznym, pod hasłem „kultury okresu przedhistorycznego ilustrujące początki rozwoju kultury człowieka”, i antropologicznym, pod

¹² Ibidem, s. 54.

¹³ L. J. Szternberg, *Muzej Antropologii i Etnografii im. Pietra Wielikiego*, „*Žiwaja Starina*”, nr 1: 1911, s. 465; tenże, *Etnograficeskij Muzej Akademii Nauk SSSR*, „*Ogoniok*”, specjalny zeszyt poświęcony 200-leciu AN, 1925.

hasłem „historia pochodzenia człowieka i jego rozwoju anatomicznego oraz historia rozwoju ras”. Niezależnie od trzech działów (podział niemal klasyczny), urządzono również wystawę specjalną pod hasłem „ewolucja i typologia kultur”. Niektóre materiały zgrupowano także tematycznie, kontynuując tym samym w sposób jaskrawy dawniejsze tradycje. W wystawie poświęconej ludom Syberii przedstawiono np. figury szamanów różnych ludów Syberii w pełnym stroju obrzędowym i z akcesoriami służącymi do kamłania.

Ryc. 5. Fragment współczesnej wystawy w dziale „Ludy Afryki”. Muzeum Antropologii i Etnografii

O skomplikowanej sytuacji w etnografii, jaka istniała wówczas w postępowaniu metodologicznym, można wnosić z relacji o ekspozycji zbiorów afrykańskich w tej wystawie. Jej scenariusz bowiem opierał się częściowo na rozwiązaniach wynikających z ujęć kartograficznych problematyki etnograficznej aż do wyznaczania „regionów etnicznych” włącznie i jednocześnie posługiwał się efektami zgrupowania wytworów według typów¹⁴.

Ważnym momentem w ówczesnej działalności Muzeum było ustanowienie specjalnego oddziału, w którym na materiałach archeologicznych, antropologicznych i etnograficznych popularyzowano zagadnienia ewolucji kultury ludzkiej. W tego rodzaju ekspozycji L. J. Szternberg widział dużą pomoc w urabianiu poglądów i kształtowaniu wiedzy o drogach rozwoju kultury materialnej i o procesie formowania się systemu wierzeń i poglądów. Pracę zainicjowaną przez L. J. Szternberga po jego śmierci (1927 r.) prowadził dalej E. G. Kagarow¹⁵. Interesującym przyczynkiem do historii formowania się współczesnej myśli etnograficznej w ZSRR i do poznania roli, jaką odegrało w tym Muzeum Antropologii i Etnografii, jest okres działalności E. G. Kagarowa na stanowisku kierownika Oddziału Ewolucji i Typologii Kultur. Wynikająca bowiem z programu społecznego państwa konieczność zapoznania szerszego ogółu z wynikami dociekań naukowych nad procesem przeobrażeń dziejów ludzkości i wykrywaniem praw rządzących tym procesem obarczyła Muzeum zupełnie szczególnymi zadaniami jako jedyną placówkę centralną, posiadającą odpowiednie materiały antropologiczne, archeologiczne, a nade wszystko przebogate zbiory etnograficzne. Rozległa wiedza E. G. Kagarowa dawała rękojmię, że pod jego kierownictwem naukowym zostaną podjęte skuteczne próby zmierzające nie tylko do ugruntowania teoretycznej strony węzłowych zagadnień społecznych, lecz — co wydaje się istotniejsze — za pomocą odpowiedniego zgrupowania materiałów i przy użyciu środków muzealnej ekspozycji można będzie szybko formować nowe drogi myślowe, zmierzające w tym samym kierunku co ustrojowa przebudowa państwa. Zastanawiając się z pozycji dzisiejszych osiągnięć etnografii radzieckiej nad okresem, w którym działał E. G. Kagarow, szczególne zainteresowanie budzą zestawy zagadnień kulturowych, które zostały przedstawione w oprawie muzealnej. Według szczegółowo opracowanego planu cykl wystaw miał przede wszystkim scharakteryzować rozwój sił i środków

¹⁴ *Otcziet Muzieja Antropologii i Etnografii za 1925 g.*, Moskwa 1926, s. 174; S. A. Ratner-Szternberg, *Liew Jakowlewicz Szternberg i Muzej Antropologii i Etnografii AN*, „Sbornik Muzieja Antropologii i Etnografii”, t. 7: 1928.

¹⁵ N. A. Kisliakow, *Jewgienij Gieorgiewicz Kagarow*, „Sowietskaja Etnografija”, nr 1: 1963, s. 144—147.

produkcji społeczeństw pierwotnych. Wystawa otwarta w 1927 r. jako pierwsza z tego cyklu poświęcona była pierwotnym narzędziom i broni¹⁶. Wewnętrzny podział wystawy uwzględniał osobno tematy: a) narzędzia pracy, b) środki napadu i obrony. Do tego cyklu należała również wystawa otwarta w roku następnym (1928) pod hasłem „Ogień w historii kultury” z tematami szczegółowymi: a) pierwotne sposoby dobywania ognia, b) ogień w gospodarstwie domowym, c) ogień w wytwórczości technicznej ludów pierwotnych, d) ogień w wierzeniach i systemach religijnych. W 1929 r. otwarto kolejną wystawę poświęconą pierwotnym typom schronisk (pieczary, ziemianki, budowle palowe, budowle o planie centralnym i prostokątnym itd.). Opracowano również scenariusze wystaw: „Socjologia odzieży”, „Sprzęt domowy” i „Środki komunikacji”, nie doczekały się one jednak realizacji. Natomiast w 1929 r. przedstawiono w oprawie muzealnej szeroko ujęte zagadnienie „Gospodarcze i społeczne podstawy sztuki”. Objęło ono następujące tematy szczegółowe: „Sztuka i technika”, „Sztuka i społeczeństwo”, „Sztuka i gospodarka”. W tym samym roku otwarto również wystawę na temat „Życie dziecka w świetle materiałów etnograficznych”. W scenariuszu uwzględniono następujące działy: a) poród i związane z nim obrzędy, b) sposoby pieluszkowania i odzież dziecka, c) nauka siedzenia i chodzenia, d) obrzędowa deformacja ciała, e) typy kołyszek, f) sposoby noszenia dzieci, g) zabawki.

Działalność E. G. Kagarowa w Muzeum Archeologii i Etnografii może być, rzecz prosta, oświetlona w sposób bardzo różny. Nie ulega jednak kwestii, że pod jego kierownictwem (można to równie dobrze rozumieć jako realizację testamentu naukowego L. J. Szternberga), w tej placówce naukowej został przede wszystkim zrealizowany społeczny program etnografii. Za pomocą wystaw muzealnych poświęconych konkretnym tematom etnografia w tym czasie staje się naprawdę nauką praktyczną. Poprzez swoją problematykę znalazła się ona pośród innych dyscyplin humanistycznych społecznych, kto wie czy nie najbliżej ówczesnych naczelnych zadań państwowych, dających się krótko ująć w hasło „Nauka dla mas”. Co więcej, ujawniając w sposób konkretny jedną z możliwości wykorzystywania źródeł etnograficznych dla aktualnie rozwiązywanych problemów społecznych, ówczesna działalność Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego zdecydowanie przyczyniła się do umocnienia pozycji nauk etnologicznych w zespole innych dyscyplin humanistycznych społecznych. Śledząc kierunki dalszego rozwoju etnografii w ZSRR można zaryzykować pogląd, że od tego

¹⁶ Z. J. Czerniakow, *Wystawka pierwobytnych orudij i oruzija*, „Etnografija”, nr 1: 1928, s. 119—122.

momentu działalność etnograficzna w ogóle została wyraźnie przesunięta w hierarchii ocen przydatności tej dyscypliny do celów praktyki. Jak wynika z sytuacji późniejszych, praca badawcza na źródłach etnograficznych dla potrzeb życia państwowego stała się czymś konkretnym i niezastąpionym. Nieco innego naświetlenia wymaga kwestia ujęć metodologicznych w scenariuszach wystaw zrealizowanych w latach 1927—1929. Niezależnie bowiem od stworzenia mocniejszych podstaw dla powiązań etnografii z aktualnie układającymi się potrzebami życia społecznego, zdaniem etnografów radzieckich stosowana w ekspozycji metoda typologiczno-ewolucyjna była niewłaściwa i świadczyła o braku zrozumienia dla marksistowskiego postępowania teoretycznego¹⁷. Ocena ta wymaga jednak wyjaśnienia. Trzeba bowiem zaznaczyć, że dopiero w końcu minionego 20-lecia doszło do przełomowych zmian i konsekwentnej przebudowy metodologicznej w naukach historycznych. Tym samym i w etnografii zrewidowano stosunek do głównych kierunków w naukach etnologicznych poddając krytycznej ocenie postępowanie dotychczasowe i w zamian wysuwając wymogi nowe, wpływające z pogłębionych kierunków myśli marksistowskiej.

Dla zrozumienia okresu, w którym działali L. J. Szternberg i E. G. Kagarow, oraz dla scharakteryzowania sytuacji istniejącej w latach 1929—1932, kiedy na podstawie teorii i praktyki myśli marksistowskiej podjęto zdecydowane próby wytknięcia nowych dróg dla muzealnictwa archeologicznego i etnograficznego, ważne jest zwrócenie uwagi na okoliczność, że na gruncie etnografii rosyjskiej nigdy nie wystąpiła ostrzejsza walka pomiędzy przedstawicielami kolejnych głównych kierunków w naukach etnologicznych. Przełom i wstrząsy, które tak burzliwie przebiegały u schyłku XIX w. i na początku XX w. w naukach etnologicznych niemal we wszystkich środowiskach naukowych, w związku z krytyką ujęć ewolucjonistycznych i przedstawieniem całego systemu badawczego w kierunku uchwycenia migracji etnicznych, zapożyczeń, dyfuzji i nawarstwień kulturowych, właściwie etnografii rosyjskiej były obce. Ujęcia ewolucjonistyczne tkwiły głęboko w tradycji etnografii rosyjskiej, przejawiając się z różną siłą i w różnej postaci we wszystkich dziedzinach pracy etnograficznej. Toteż pomimo modernizacji ujęć ewolucjonistycznych i dostosowania ich do potrzeb społecznych, które się wyłoniły po Wielkiej Rewolucji Październikowej, jak również pomimo wprowadzenia do scenariuszy tych wystaw pierwiastków spojrzenia geograficznego, wyrażającego się przede wszystkim w mapowaniu zjawisk kulturowych, zasadnicze założenia tego kierunku ciążyły nadal na każdej koncepcji wystawy¹⁸. Nie od rzeczy

¹⁷ Staniukowicz, *op. cit.*, s. 119.

¹⁸ *Ibidem*.

będzie wspomnieć, że poszukiwanie nowych dróg rozwojowych dla ekspozycji muzealnych całkowicie już zgodnych i mocno powiązanych z wytycznymi nauki marksistowskiej znalazło swój wyraz m. in. także w krytycznym ustosunkowaniu się do działalności muzealnej i do kierunków teoretycznych reprezentowanych w ekspozycjach muzealnych krajów kapitalistycznych¹⁹. Tendencje te występują niejednokrotnie także i później, zawsze wnosząc nie tylko pierwiastek krytyki, lecz i ocenę osiągnięć własnych.

Osiągnięcia naukowe pracowników zgrupowanych przy Muzeum Antropologii i Etnografii, jak również ciągły dopływ nowych i różnorodnych zbiorów, a nade wszystko praktyczne korzyści, które czerpała polityka kulturalna i oświatowa państwa z działalności tej placówki, spowodowały, że w latach 1933—1935 na bazie tego Muzeum został powołany do życia Instytut Etnografii Akademii Nauk ZSRR²⁰. Ujmując rzecz od strony funkcjonowania nowej placówki, jak i organizowania i realizacji prac badawczych oraz popularyzacji wyników w tym zakresie, ważne do odnotowania jest to, że pracownicy Instytutu Etnografii byli jednocześnie i całkowicie związani z programem działania Muzeum. Z materiałów i ocen odnoszących się do działalności Muzeum w ramach nowej struktury organizacyjnej można stworzyć obraz przemawiający przede wszystkim próbami poszukiwania najbardziej celowych rozwiązań dla szeroko pomyślanej współpracy kolektywów naukowych, grupujących przedstawicieli dyscyplin zajmujących się człowiekiem i rozwojem jego kultury. W obrazie tym zaznaczają się także kierunki prowadzonych badań etnograficznych, archeologicznych i antropologicznych, jak i odpowiedzi dawane przez scalone organizacyjnie w Instytucie i Muzeum dyscypliny naukowe na postulaty wysuwane przez życie państwowe. Scenariusze wystaw zrealizowanych od 1935 r. lub zaplanowanych i opracowanych, lecz z powodu wybuchu II wojny światowej nie udostępnionych szerszemu ogółowi w postaci odpowiednich ekspozycji, stanowią wymierny wycinek dorobku etnografii, archeologii i antropologii radzieckiej, odzwierciedlając etap, który przebyły te dyscypliny odcinając się od kierunków występujących w krajach kapitalistycznych i przeciwstawiając się im przede wszystkim ujęciami metodologicznymi zaczerpniętymi z nauki marksistowskiej. Dorobek ten da się rozpatrywać z wielu stron. Można spojrzeć na niego poprzez pryzmat prób tworzenia nowych zestawień tematycznych, za czym kryją się zarówno postulaty stawiane nauce przez życie, jak i wyostrzona

¹⁹ E. Funk, *Etnograficzeskije muzeji w kapitalistycznych stranach*, „Sowjetskaja Etnografija”, nr 1: 1933, s. 173—183.

²⁰ Instytut Antropologii i Etnografii powstał w wyniku sfuzjowania się Muzeum Antropologii i Etnografii z Instytutem AN do Badań Ludów ZSRR.

dociekliwość naukowa i chęć odsłonięcia tych stron procesu historycznego, które w ujęciach tradycyjnych pozostawały dotychczas w cieniu. Weźmy dla przykładu scenariusze wystaw poświęconych społeczności czukockiej (1934) i wschodniej Bucharze za panowania emiratu (1934).

Trzonem wystawy poświęconej ludom zamieszkującym Półwysep Czukocki były odpowiednio opracowane materiały etnograficzne z końca XIX w. W scenariuszu zapoznawały one przede wszystkim z podstawowymi zajęciami gospodarczymi Czukczów (łowiectwo, zbieractwo i hodowla renów), jak również z innymi składowymi ich kultury materialnej. Łącznie z odpowiednim komentarzem informowały także o podstawowych elementach kultury duchowej i systemie więzi społecznych. Część wprowadzająca i zamykająca ekspozycji dotyczyła kwestii zasadniczych — polityki kolonialnej caratu i narodowych rozwiązań w ustroju radzieckim. Scenariusz wystawy w pewnym sensie upodabniał się do monograficznego ujęcia tematu: kultura Czukczów i jej przeobrażenia, które się dokonały w wyniku przełomu ustrojowego w Rosji. Co więcej, na przykładzie Czukczów scenariusz wprowadzał do szerszej problematyki teoretycznej, sugerując konieczność widzenia we współczesnej kulturze tego ludu zmian strukturalnych przy jednoczesnym uświadomieniu roli czynników, które je spowodowały. W myśl tych samych założeń zrealizowana została wystawa obrazująca przejście od stosunków feudalnych w chanacie bucharskim do utrwalającego się tam ustroju radzieckiego. Za pomocą odpowiednio opracowanych materiałów etnograficznych przedstawiony został proces rozkładu tradycyjnej kultury Tadżyków Pamirskich i przejście od zasobów kulturowych zarejestrowanych w początkach bieżącego stulecia do współcześnie kształtujących się form cywilizacyjnych²¹.

Na działalność Muzeum i Instytutu Etnografii, na osiągnięcia naukowe tych placówek w okresie poprzedzającym wybuch II wojny światowej można również dobrze spojrzeć także od strony gromadzenia materiałów i ich opracowania, jak i efektów poznawczych współdziałania trzech dyscyplin zajmujących się zjawiskami kulturowymi. W tym zakresie chyba najbardziej zdecydowane i konsekwentne stanowisko zajmował A. W. Szmidt twierdząc, że pełne historyczne spojrzenie na przebieg procesów kulturowych może się ukształtować dopiero po wykorzystaniu wszystkich źródeł, na których pracują poszczególne dyscypliny²².

²¹ N. A. Kondaurow, *Rieekspozicja oddiela Pieriedniej i Sriedniej Azji w Muzieje Antropologii i Etnografii*, „Sowietskaja Etnografija”, nr 4: 1934, s. 123—124.

²² A. W. Szmidt, *Ob ispolzowanii etnograficzeskich matieriałow w rabotach po istorii matieriałnoj kultury*, Soobszczenija I.M.K. nr 1—2: 1932, s. 12—17; Por. E. Kriczewskij, *Pamiati A. W. Szmidta*, „Etnografija”, nr 3: 1935, s. 125—127.

Działalność Muzeum we wspólnej strukturze organizacyjnej z Instytutem Etnografii może być także oceniona na podstawie własnych publikacji, które się ukazały do wybuchu wojny²³. Wreszcie, za dobrze zasłużonym autorytetem naukowym zespołu, który pracował w Muzeum i Instytucie Etnografii, przemawia również okoliczność włączenia się do prac nad scenariuszem i ekspozycją szczególnie ważnej wystawy „Uzbekistan”, otwartej w Państwowym Muzeum Etnografii z okazji jubileuszu 10-lecia prac nad wytyczeniem granic republik Środkowej Azji (1924—1934)²⁴.

Wybuch wojny, a zwłaszcza oblężenie Leningradu w historii Muzeum i Instytucie Etnografii zapisane są w zupełnie specjalnym rozdziale. O trudnych dniach i o rozmiarach poniesionych ofiar najcięższych, bo opłaconych życiem ludzkim, informuje krótka tablica pamiątkowa wmurowana w Sali Konferencyjnej Instytutu²⁵.

Wstrząs wywołany wojną i odbudowa nauki w ZSRR w warunkach życia powojennego nie wniosły istotniejszych zmian do funkcjonowania Instytutu Etnografii i Muzeum Antropologii i Etnografii. Toteż nawiązanie do kierunku prac prowadzonych w tej samej strukturze organizacyjnej przed wojną było tylko kwestią czasu i uzupełnienia czy też wychowania nowych kadr pracowników przygotowanych do realizacji zadań, które wysuwała sytuacja powojenna. Dla scharakteryzowania potrzeb społecznych, które kształtowały linię działalności Muzeum, dużą pomocą służyć wystąpienia tej placówki na zewnątrz. Listę wystaw obliczonych na szeroki odbiór otwiera ekspozycja z okazji jubileuszu 220-lecia działalności Akademii Nauk (1945 r.). Scenariusz tej wystawy (rozbitej na trzy działy) posiadał bardzo mocną wymowę. Informował bowiem bardzo licznie zebranych uczonych krajowych i zagranicznych przede wszystkim o tym, że bezcenne zbiory Muzeum Antropologii i Etnografii przetrwały zawieruchę wojenną i że nadal będą służyły za bardzo szeroką bazę źródłową, zawsze dostępną i niezastąpioną dla prac badawczych, które — rzecz prosta — mogą być prowadzone w różnych kierunkach. W wystawie pokazano zbiory pochodzące z XVIII i XIX stulecia. W pierwszym rzędzie wymienić tu należy kolekcję Pallasza, Kuka, Bułdakowa, Lisiańskiego, Litke, Gołowina, Wozniesieńskiego, Mikłuchomakłaja, Junkera i innych. Natomiast spośród zbiorów archeologicznych pokazano materiały wydobyte w okresie po Rewolucji ze stano-

²³ Bibliografia prac wyd. przez Instytut Antropologii i Etnografii AN i Muzeum Antropologii i Etnografii im. Piotra Wielkiego.

²⁴ L. P. Potapow, *Gosudarstwiennyj Muziej Etnografii*, „Sowietskaja Etnografija”, nr 2: 1936, s. 126—128; S. M. Abramzon, *Sriedniaja Azja w Leningradskich Etnograficznych Muziejach*, „Sowietskaja Etnografija”, nr 6: 1935, s. 136—139.

²⁵ Staniukowicz, op. cit., s. 127—133.

wisk badanych przez Zamiatina, Okładnikowa, Boncz-Osmołowskiego, Jefimienkę, Biłikowa, Rawdonikasa, Gierasimowa i innych.

Wystawy późniejsze realizowano w stosunkowo krótkich odstępach czasu. Tak więc w 1946 r. otwarto czasową wystawę poświęconą sztuce ludów Syberii. W tym samym roku zrealizowano w wystawie scenariusz na temat „Ludy Azji Przedniej i Środkowej”. Niemal jednocześnie zrealizowano także scenariusz wystawy na temat „Ludy Indonezji”. Nieco inaczej wypadnie naświetlić sprawę koncepcji scenariuszy wystaw stałych poświęconych odwracającej się karcie dziejowej ludów kolonialnych jako jednemu z naczelných zjawisk we współczesnej historii zasadniczych przeobrażeń ludzkości. Przed Muzeum stanęła bowiem paląca kwestia ujawnienia zagadnień, które wraz z emancypacją polityczną tych ludów wymagały odpowiedniego rozwiązania. W koncepcji scenariusza, w myśl wypracowanych jeszcze przed wojną zasad ekspozycji, obok dokumentacji odnoszącej się do tradycyjnych form bytowania musiała być także uwzględniona informacja o aktualnym stanie rzeczy w kulturze²⁶. Chodziło więc przede wszystkim o zapoznanie szerokiego ogółu z kierunkami wysiłków poszczególnych społeczeństw wkładanych w odnalezienie form sprzężenia specyfiki tradycji przeszłości z wymogami życia współczesnego. Na tych zasadach została zorganizowana stała wystawa poświęcona ludom Afryki (1946). Z odpowiednią modyfikacją sytuacyjną w 1948 r. otwarto wystawę poświęconą kulturom rdzennej ludności Ameryki Północnej zapoznając jednocześnie ze współczesnym stanem rzeczy. W roku 1949 została otwarta wystawa poświęcona Indianom i Indonezji. W rok później (1950) wystąpiono z wystawą poświęconą ludom Wschodniej, Środkowej i Przedniej Azji. W roku 1952 wyeksponowano odpowiednio opracowane zbiory z Ameryki Południowej, w 1953 r. zaś kolekcje australijskie i z Oceanii.

W krótkim artykule, rzecz jasna, nie sposób jest wyliczyć i omówić w pełni powojennego dorobku Muzeum w zakresie wystaw. Na zakończenie wspomnieć należy o czasowych wystawach poświęconych Etiopii (1959) i sztuce ludów Afryki (1961). Dla stworzenia pełnego obrazu należałoby także poświęcić osobne miejsce wystawom archeologicznym²⁷ i antropologicznym²⁸.

²⁶ *Ibidem*, s. 133–134; E. Błomkwist, B. Lipszic, N. Szpincin, *Ekspozycyjnaja rabota Muzieja Antropologii i Etnografii*, „Sowietskaja Etnografija”, nr 4: 1948, s. 198–201.

²⁷ L. G. Nieczajewa, T. A. Popowa, W. W. Fiedorow, E. E. Fradkin, *Archeologičeskoje sobranije Muzieja Antropologii i Etnografii im. Pietra Wielikogo*, [wyd. jubileuszowe:] *250-let Muzieja Antropol. i Etnogr.*, „Sbornik Muzieja Antropol. i Etnogr.”, t. 22: 1964, s. 151–168 i cyt. tam źródła.

²⁸ W. W. Ginsberg, *Kraniologičeskoje sobranije Muzieja Antrop. i Etnogr.*, „Sbornik Muzieja Antrop. i Etnogr.”, t. 12: 1949; B. W. Firszejn, *Kraniolo-*

Obecne wystawy Muzeum Antropologii i Etnografii zajmują trzy piętra w obydwu budynkach muzealnych. Większość tej przestrzeni zajęta jest pod następujące ekspozycje etnograficzne: 1. Rdzenna ludność Ameryki Północnej, 2. Indianie Ameryki Południowej, 3. Ludy Afryki, 4. Ludy Indii, 5. Ludy Indonezji, 6. Ludy krajów Bliskiego i Środkowego Wschodu, 7. Kultura ludów zamieszkujących Chiny, Mongolię, Wietnam i Koreę. Wystawy te poprzedza dział wprowadzający, gdzie na materiałach archeologicznych i antropologicznych przedstawiony jest temat: Pochodzenie człowieka i rozwój wczesnych stadiów społeczeństwa ludzkiego. Niezależnie od tego w oprawie osobnej wystawy pokazano anatomiczne kolekcje Kunstkamery oraz zamieszczono materiały zebrane przez specjalną ekspedycję Instytutu Etnograficznego i wystawiono pod hasłem „Starożytny Horezm”²⁹.

Szeroko pomyślany aktualny program wystaw stałych i czasowych można było podjąć tylko w oparciu o zasobną i dobrze zinwentaryzowaną bazę źródłową. Złożył się na to ponad parusetletni okres i wkład pracy licznych pokoleń najlepszych przedstawicieli nauki rosyjskiej i radzieckiej. Toteż pozwoliło to etnografom radzieckim w 1964 r. z dużą satysfakcją uczcić 250-lecie Muzeum Antropologii i Etnografii w Leningradzie i połączyć ten jubileusz jako dorobek narodowy z VII Międzynarodowym Kongresem Nauk Antropologicznych i Etnograficznych, który odbywał się w Moskwie.

giczeskie kolekcji Muzeja Antrop. i Etnogr. [nabytki pomiędzy 1947—1962], tamże, t. 22: s. 169—190.

²⁹ T. W. Staniukowicz, *Muzej Antropologii i Etnografii im. Pietra Wielikiego, 1714—1964*, Instytut Etnografii im. N. N. Makiucho-Makłaja AN, Moskwa—Leningrad 1964.